

УДК 371.315.6:[78:159.953.4]:372.878

Рожко Ірина Валеріївна,*аспірантка Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка, м. Суми*

МНЕМОТЕХНІКИ В РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто загальні особливості мнемотехніки, мистецтва запам'ятовування, існуючі мнемотехнічні методи й прийоми та доведена доцільність їх застосування в процесі музичного навчання дітей молодшого шкільного віку. Основна частина розвідки присвячена проектуванню мнемотехнік, спрямованих на удосконалення процесів запам'ятовування, збереження та відтворення музичного матеріалу молодшими школярами на уроках музичного мистецтва. Наведені автором мнемотехніки (метод розміщення, який полегшує учням запам'ятовування музичної інформації; метод асоціації та приклади його практичного використання у вокально-виконавській діяльності молодших школярів; створення штучних синестезійних відчуттів із поясненням значення стану хроместезії; прийом входження в текст, або викликання емпатійних переживань) будуть корисними для педагогів-музикантів на уроках музичного мистецтва в початковій школі.

Ключові слова: музична пам'ять, мнемотехніка, музичне запам'ятовування, асоціації, синестезія, хроместезія.

Сучасний освітній простір характеризується великим обсягом пізнавального матеріалу, а тому перед школярами постають проблеми вмілого оперування надбаною інформацією, це стосується й інформації музичної як впорядкованої системи звуків, послідовність яких також іноді сягає великих обсягів. Дедалі актуальнішим стає вибір методів музичного навчання дітей, спрямованих на удосконалення музичної пам'яті, на послідовне збагачення музичного досвіду особистості, що забезпечує її всебічний та безперервний розвиток.

Безсумнівною є той факт, що пам'ять піддається тренуванню. У вирішенні завдання розвитку музичної пам'яті доречним вважаємо звернення до

мнемоніки (мнемотехніки) як до «мистецтва запам'ятовування» [7, с. 658], що на переконання дослідників є дієвим інструментом розвитку чудової пам'яті.

Існує низка досліджень, що обґрунтовують різні системи мнемоніки. Загальні аспекти мистецтва запам'ятовувати описані в працях Р. Аткінсона, М. Зіганова, Д. Лаппа, У. Найсера, Й. Рамчарака, Р. Солсо. Вчені М. Курланд, В. Козаренко, Д. Лапп, Е. Хойль, Ф. Черноу розробили базові методики розвитку пам'яті. Історію мнемотехніки від її виникнення до сьогодення детально розглянули Ф. Єйтс, Ф. Льюзер, Н. Слоущ, Г. Челпанов. Різноманітні прийоми та способи розвитку загальної пам'яті описано в посібниках М. Зяблицевої, І. Матюгіна, Д. Хермана, М. Хорошевського. Універ-

сальні практичні вказівки та рекомендації з розвитку різних видів пам'яті представлено О. Андреевим, Г. Акимовою, Т. Бюзенном, Д. Геймоном, І. Матюгиним та Ю. Чудіною-Еттер. Водночас питання застосування конкретних технік, принципів мнемоніки чи універсальних методів та прийомів запам'ятовування в музичному вихованні молодших школярів вивчені мало, що зумовлює **мету статті** – дослідити можливість застосування класичних мнемотехнік у розвитку музичної пам'яті молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

- розглянути існуючі мнемотехнічні методи та прийоми;
- адаптувати загальні системи розвитку пам'яті для музичного навчання молодших школярів;
- перенести відомі мнемотехніки на різні види музичної діяльності учнів.

Проблему розвитку музичної пам'яті вивчали видатні музичні психологи: А. Готсдінер, Д. Кірнарська, Є. Назайкінський, Г. Овсянкіна, В. Петрушин, Б. Теплов, Н. Тихомирова, О. Тихонова, А. Торопова, О. Федорович. Серед дисертаційних досліджень, присвячених розвитку музичної пам'яті, – праці А. Бриль, О. Назайкінської, Ю. Пак, Т. Стражникової.

Особливості розвитку даної психолого-педагогічної категорії в системі інших музичних здібностей дітей молодшого шкільного віку розглядали Н. Ветлугіна, Л. Дмитрієва, О. Дубровська, А. Зіміна, І. Кевішас, С. Науменко, В. Попов, В. Рагозіна, О. Ростовський, П. Халабузарь. Функціонування музичної пам'яті в музично-виконавській діяльності (грі на фортепіано) досліджували Л. Баренбойм, Л. Маккіннон, С. Савшинський Ю. Цагарелі, Г. Ципін. Проблема вивчалась і зарубіжними науковцями, що з'ясували прояви музичної пам'яті в окремих видах музичної діяльності особистості (В. Дж. Вільямсон, М. Гросард, В. Губерт, П. Р. Кук, Д. Левітін, Б. Снайдер, Г. Хітч).

Музичну пам'ять у нашому дослідженні розглядаємо як складну психолого-педагогічну категорію, самостійну музичну здібність особистості, що характеризується загальними мнемічними

процесами (запам'ятовування, збереження, відтворення й забування музичної інформації), операціями та механізмами, яким притаманні специфічні риси музичної діяльності особистості.

Серед видів музичної пам'яті, що задіяні в музичній діяльності молодшого школяра, виокремлюємо наступні: образна (слухова, зорова), словесно-логічна, емоційна, моторно-рухова та різні види музичної пам'яті за тривалістю (довготривала, короткочасна, оперативна, проміжна). На розвиток музичної пам'яті впливають також такі психічні процеси як сприймання, увага, уява та мислення, а також мають значний вплив емоції, мотивація й активність особистості.

Розвиток музичної пам'яті дітей молодшого шкільного віку майже ніколи не розглядався як самостійний процес, а пошук шляхів удосконалення музичної пам'яті відбувався в комплексі з розвитком інших музичних здібностей. У результаті – відсутній діагностичний апарат, бракує підходів до розвитку запам'ятовування музичного матеріалу у вихованців, до розширення обсягу їхньої музичної пам'яті й прискорення процесу запам'ятовування музичного матеріалу (зменшення часу, необхідного для запам'ятовування), до збільшення тривалості збереження отриманої музичної інформації та готовності до її відтворення. А отже, слід приділяти більше уваги розробленню методів роботи над розвитком музичної пам'яті учнів, зокрема в початковій школі.

До визначення поняття «мнемоніка» науковці підходять наступним чином:

1. Мнемоніка трактується ними як «метод або спосіб (рима або образ), заснований на використанні знайомих асоціацій для поліпшення збереження інформації в пам'яті та її пригадування» (Р. Солсо) [6, с. 198].

2. Розглядається як «сукупність прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом створення штучних асоціацій» (М. Зябліцева) [2, с. 85].

Тож бачимо, що важливим засобом більшості мнемотехнік є асоціації, а їхній вплив спрямований на процеси зберігання (кодування) інформації та її подальше відтворення.

Мнемоніка має давнє походження, її історія сягає більше двох тисячоліть, відома вона була ще у Стародавньому Сході. Деякі дослідники справжнім її винахідником вважають грецького поета Симоніда, якому належить відкриття закону пригадування осіб за місцем. Для древніх греків був необхідним пошук штучних прийомів поліпшення пам'яті, адже ораторське мистецтво вимагало надійного запам'ятовування великої кількості інформації. Мнемозіна, давньогрецька богиня пам'яті, матір муз, у стародавніх греків поширює свій вплив практично на всі сфери життєдіяльності людини. Греки вважали пам'ять найбільш шанованою розумовою навичкою, від якої походять усі інші, та прекрасно усвідомлювали, що жодна діяльність людини не може здійснюватися без пам'яті [2, с. 20].

Інтерес до цього мистецтва ніколи не слабшав, особливо він поживляється на початку нинішнього століття.

Пояснюється механізм дії мнемотехнічних прийомів наступним чином: у загальноприйнятому вжитку одиницею інформації є слово, словосполучення, речення чи графічний об'єкт, а якщо йдеться про інформацію музичну – це нота, субмотив, мотив, фраза і т.ін. Одночасно оперативом обробляється лише 7 ± 2 одиниці інформації.

Об'єм пам'яті залежить від здатності до перекодування одиниці інформації, тобто вишальним критерієм стає все ж таки величина самої одиниці інформації, а не кількість одиниць, що одночасно сприймаються [5]. Оволодіння мнемотехніками (спеціальними технологіями перекодування) дає змогу збільшити величину одиниці інформації шляхом спрощення на різних рівнях (як образних, так і логічних), і таким чином нам вдається запам'ятовувати більше та швидше.

Серед різноманіття мнемонічних методів та прийомів розглянемо окремі з них.

1. Метод розміщення (Р. Солсо), «метод місць» (М. Зябліцева), або ж матричний метод запам'ятовування (Ю. Пугач). Він допомагає запам'ятати будь-яку інформацію шляхом «розташування» її у добре знайомих місцях – кімнатах, приміщеннях, будинках, вулицях,

містах тощо. Метод включає наступні елементи: визначення «матриці», створення образів елементів, що підлягають запам'ятовуванню, та подальше асоціювання їх із визначеними місцями, відтворення інформації шляхом «відвідування» опорних місць [6, с. 198].

Для запам'ятовування музичної інформації метод розміщення ми застосуємо наступним чином: матрицею служить графічне зображення п'ятиповерхового будинку (згідно з кількістю ліній нотного стану). Працюючи над вивченням мелодії, ноти складних її фрагментів слід розташувати у вигляді віконця відповідно до висотного положення звуків. Також використовуємо різні графічні 3-D моделі будинків із зображенням фрагментів мелодії.

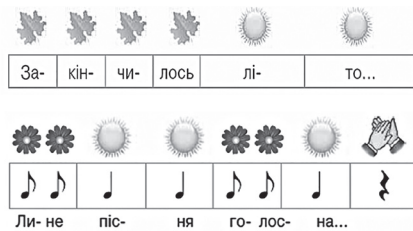
2. Метод асоціації (іноді використовується як частина методу прийом асоціації), заснований на створенні додаткових уявних зв'язків між частинами нової інформації, призначеної для запам'ятовування та тим матеріалом, що ми вже знаємо або про що пам'ятаємо [3, с. 58]. Даний прийом дозволяє працювати з окремими поняттями, образами, зі словами, із парами слів чи понять, а також із послідовностями. На шляху до підвищення здатності до запам'ятовування: зв'язуємо окремі поняття із зображеннями (вправа: «Біла рухомого конвеєра»; наприклад, поняття «дієз» можна пов'язати з підйомним краном, який піднімає ноту на півтон, а «бемоль» – з краплиною, яка, спливаючи, її опускає); з'єднуємо елементи послідовностей у фантазійний ланцюжок подій (вправа «Ланцюжок подій»; наприклад, разом із першою нотою пісні (розспівки) можна вирушити в казкову подорож по нотному стану; йдучи по рівнині (мелодія малорухлива), підіймаючись по схилах (рух мелодії на інтервал до терції) та долаючи гори (стрибки на кварту й більше) [1, с. 26]. Головними чинниками в утворенні асоціації є яскравість та незвичність образу. До зв'язків (асоціацій) є ще декілька вимог, вони повинні бути: незвичайними, нестандартними, неймовірними й навіть абсурдними, диспропорційними, динамічними, перебільшеними та кольоровими [2, с. 99].

Приєм образного групування. Для оволодіння даним прийомом слід навчитися бачити вміст речення в цілому, в одній «картинці» [5]. Це не складно навіть для молодших школярів (тому що задіяні образи).

Практичне застосування методу асоціацій у вокально-виконавській діяльності молодших школярів полягає в наступному: текст пісні (розспівки) можемо вивчати пофразово, підібравши до кожної фрази відповідні образи (картинки). Найкраще допомагає у вирішенні цього завдання презентація в Microsoft Power Point.

Віднайти яскраві образні асоціації можемо не лише до вербальної інформації пісні, а й до різних сторін її мелодії (напрямку, характеру, інтонацій). Наприклад, під час вивчення пісні «Осінь» (музика О. Зозулі, слова К. Перелісної) характер мелодії можна засоціювати з осіннім листочком, який кружляє за вітром, то плавно і легко опускаючись вниз, то підіймаючись вгору.

Як дидактичний матеріал широкого використання набуває схематичне зображення поспівок та пісень, що також є практичним втіленням методу асоціацій. Приклади таких зображень можемо бачити в підручнику О. Лобової «Музичне мистецтво» для учнів початкової школи [4, с. 6, 97].

Супроводжувати такі схеми можна зображенням руху мелодії [4, с. 71, 89].

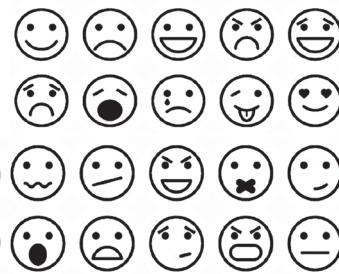

«Зав'язуємо вузлики на пам'ять». У своїй практичній діяльності викори-

стовуємо так звані маркери, графічні зображення, які характеризують різні сторони музичного матеріалу, що пропонується для запам'ятовування. Учні в робочих зошитах з музичного мистецтва роблять позначки, зачіпки для подальшого пригадування.

Для характеристики ладу музичного матеріалу для сприймання чи розучування, нами застосовуються графічні маркери із зображенням хмаринки (мінор) та сонечка (мажор).

Для характеристики емоційного відгуку на музику використовуємо графічні зображення емоцій (смайлики або emodizi):

Для зазначення жанру твору – маркери, що характеризують пісню, танок або марш тощо.

3. Створення штучних синестезійних відчуттів. Ми можемо запам'ятовувати, свідомо комбінуючи різні сприйняття п'яти чуттів: зору, слуху, дотику, нюху і смаку [1, с. 56]. Додаємо до них ще й емоційні відчуття і рухові (моторні). Можна користуватися одними в комплексі з іншими, штучно створюючи асоціації, здійснюючи своєрідне чуттєве підкріплення. А це, як зазначає Ю. Пугач, служитиме хорошою зачіпкою для пам'яті [5].

Наприклад, розучуючи з учнями пісню «Барви рідної землі» (сл. О. Вратарьова, муз. О. Злотника), намагаємося «працювати з п'ятьма чуттями», свідомо створювати для них образи. Важливо давати змогу дітям самим віднайти близькі їм асоціації: слухаємо пісню й бачимо синє безкрає небо та золоті осяяні сонячними променями; відчуваємо подих вітру на рідній землі, щастя та безмежну радість, запах колосся, смак українських паляниць.

Одним із різновидів синестезії є хроместезія (акустико-колірна синестезія), механізмом якої є виникнення зв'язків між сприйняттям музики та кольором. Музично-колірна синестезія – стан, коли відчуття однієї модальності (слухової, а саме звуковисотної сторони сприймання звуку) підкріплюється виникненням образів іншої (зорової, а саме сприйняття кольору), при цьому музичні звуки викликають у людини кольорні асоціації.

Такі зв'язки можна викликати й штучно, наприклад, засоціювавши ноти із краплинками роси, які розфарбувала веселка:

4. Приєм входження в текст, штучне викликання своєрідних емпатійних переживань. Для запам'ятовування потрібно уявити себе не лише слухачем, а й героєм матеріалу, що запам'ятовується, який зазнає абсолютно реальних відчуттів та переживань, з яким відбуваються ті ж самі події, про які йдеться [5]. Наприклад, вивчаючи пісню «Поспішай до школи» (муз. В. Лепешка, сл. В. Зінченка), школярі поринають у погідний вересневий день і з книгами в портфелях ідуть звичними вулицями вперед до знань, минаючи такі рідні будинки, дерева, тротуари... Або разом із хлопчиком з «Пісні про барабанщика» (муз. Р. Рустамова, сл. В. Товаркова) вирушають у незвіданий путь, вчать бути мужніми та сміливими, долаючи різні перешкоди на своєму шляху.

Відомими є також й інші мнемонічні системи:

- використання перших літер (а інколи й перших складів) слів (акронім) або фраз (акровірш) як підказки для подальшого відтворення (Д. Херман);
- система «слів-вішаків», метод ключових слів, які служать для утворення зв'язку між вимовою незнайомого

слова з якимсь знайомим. Часто застосовуються для вивчення іноземних слів [6, с. 202]. Тексти пісень (розспівок) також містять малознайомі та незнайомі слова, їх можна пов'язувати (за фонетичною схожістю) з уже відомими;

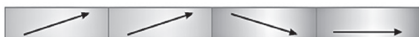
- *перекодування чисел*, що пропонуються для запам'ятовування шляхом штучного присвоєння кожній літері слова відповідної їй цифри [7, с. 668]. Своєрідне цифрове кодування можна застосувати і до нотного запису, присвоївши кожній із семи нот одну з семи цифр. Символи знаків альтерації при цьому залишаються незмінними, ноти другої октави позначаємо рисками над цифрою, а ноти малої – під цифрою:

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6 7 1̇ 2̇ 3̇ 4̇ 5̇ 6̇ 7̇

Таким чином, запис розспівки «Дибидиби» буде виглядати так:

1 1 2 | 3 3 4 | 3 3 2 2 | 1 1 1 ||

А якщо використати додатково музично-колірну синестезію, цифри набудуть кольорового забарвлення. Схема допоможе відтворити напрям руху мелодії розспівки:

Послідовність звуків різної висоти краще запам'ятовуватиметься в такому форматі, але відсутність звуковисотної складової мелодії може негативно вплинути на розвиток пам'яті через значний її зв'язок із музично-слуховими уявленнями. Отже, для вокально-хорової роботи нотний запис більш важливий, хоча цифровий також допускається.

Таким чином, молодший шкільний вік є досить сприятливим до застосування мнемотехнік у навчанні, адже саме в цьому віці у функціонуванні когнітивних процесів (пам'яті, мислення, уяви) домінує оперування образами, які й становлять основу різних мнемотехнік. Молодшим школярам подобається працювати з образами, що викликає неабиякий інтерес до музичного навчання та зосередженість, концентрацію уваги, а це, в свою чергу, є головними факторами розвитку пам'яті.

Подальших розвідок потребує адаптація та застосування в музичній практиці роботи в загальноосвітній школі

поряд із традиційними методиками розвитку музичної пам'яті інших мнемотехнічних методів і прийомів, що враховують вікові особливості молодших школярів та учнів основної школи.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гейссельхарт Р. Память. Тренировка памяти и техники концентрации внимания / Роланд Р. Гейссельхарт, Кристиане Буркарт; [Пер. с нем. Н. О. Сипаловой]. – Москва : Омега-Л, 2006. – 125 с.
2. Зяблицева М. А. Моментальные приемы запоминания. Мнемотехника разведчиков / М. А. Зяблицева. – 3-е изд. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 150, [1] с.
3. Кападайя М. Улучшение памяти : пер. с англ. / М. Кападайя. – СПб. : ДИЛЯ, 2004. – 96 с.
4. Лобова О. В. Музичне мистецтво : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закладів. – Київ : Школяр, 2012. – 144 с.
5. Пугач Ю. К. Развитие памяти: Система приемов / Ю. К. Пугач. – Минск : РИФ «Сказ», 1995. – Ч. 1: Образная память. – [Б. м.] : [б. в.], 1995. – 96 с.
6. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Р. Солсо. – 6-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 589 с.
7. Челпанов Г. И. Что такое мнемоника? Критика мнемоники : научное издание / Г. И. Челпанов // Психология памяти : научное издание / ред. Ю. Б. Гиппенрейтер. – Москва : ЧеРо, 2000. – С. 658–693.

REFERENCES

1. Geyssehart, R.R., Burkart, K. (2006). *Trenirovka pamyati i tehniki kontsentratsii vnimaniya* [Training of memory and technique of the attention]. Moscow: Omega-L.
2. Zjablitseva, M.A. (2006). *Momental'nye priemy zapominaniya. Mnemotekhnika razvedchikov* [Techniques of instant memorization. Mnemonics scouts] (3rd ed.). Rostov: Feniks
3. Kapadajja, M. (2004). *Uluchshenie pamjati* [Improving memory]. Spb: DILJa.
4. Lobova, O.V. (2012). *Muzyczne mystetstvo* [Musical art]. Kiev: Shkoliar.
5. Pugach, Ju. K. (1995). *Razvitie pamjati: Sistema priemov* [Develop of memory: system of receptions]. Minsk: Skaz.
6. Solso, R.L. (2006). *Kognitivnaja psihologija* [Cognitive psychology] (6nd ed.). Spb: Piter.
7. Chelpanov, G. I. (2000). *Chto takoe mnemonika? Kritika mnemoniki* [What is a mnemonic? Criticism of mnemonics]. In Ju. B. Gippenrejter (Ed.), *Psihologija pamjati : nauchnoe izdanie* (pp. 658–693). Moskva : Che Ro.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2016 р.

У статті подаються методичні рекомендації щодо проведення проектної роботи на уроках музичного мистецтва в 5–7-х класах за навчальними підручниками авторів Л. Масол, Л. Аристової. Запропоновані види проектів, алгоритм їх створення, етапи розробки, варіанти постановки ключових, тематичних, змістових питань проекту та наведені приклади. Обґрунтовується роль проектної діяльності у створенні умов для розвитку самостійності учнів та розв'язанні життєво значущих проблем. Рекомендації будуть корисні для учителів музичного мистецтва та студентів музично-педагогічних факультетів.

Ключові слова: педагогічна технологія, проектна технологія навчання, мистецький проект.

На сучасному етапі реформування освіти головною стратегією педагогічної діяльності є забезпечення цілеспрямованого, послідовного й ефективного художньо-естетичного виховання учнів, підготовки їх до глибокого сприймання, розуміння і творчого використання художньо-естетичних цінностей у житті та мистецтві. З цієї метою важливим постає пошук і впровадження нових форм і методів навчання, використання інноваційних педагогічних технологій, зокрема проектних технологій навчання.

Проблема понятійного аналізу терміна «проектна технологія навчання» та її реалізація відображена в дослідженнях та публікаціях американських педагогів початку ХХ ст. (Дж. Дьюї, В. Кілпатрика, Е. Коллінгса) та перебуває в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних учених (К. Баханова, В. Гузеєва, М. Епштейна, Ю. Жиліяєва, О. Круглової, О. Любарської, Л. Масол, Ю. Олькерс, М. Павлової, Н. Пахомової, О. Пехоти, Дж. Пітт, Є. Полат, Н. Поліхун, О. Пометун, Г. Селево, М. Чанова, І. Чечель, С. Шевцової, І. Щebro та ін.). Науковці трактують «проектну технологію навчання»